

Vilniaus „krikščionių“ medžio apdirbimo cechai XIX a. I pusėje: organizacinė struktūra, gamybos pobūdis, kolektyvinė biografija

VIRGILIJUS PUGAČIAUSKAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: pugaciaskas@istorija.lt

Straipsnyje pateikiama nauja medžiaga apie Vilniaus „krikščionių“ medžio apdirbimo cechų – stalių, kubilių, račių ir tekintojų – valdymo organizaciją, funkcionavimo aplinkybes miesto ūkiniame, visuomeniniame ir religiniame gyvenime, taip pat nagrinėjami šių korporacinių organizacijų narių kolektyvinės biografijos elementai, susiję su municipalinės karjeros, teritorinės kilmės, socialinės ir šeiminės padėties, giminystės ryšių bei turtinės padėties problematika. Atskleidžiama, kad daugiau kaip per 50 metų mažiausiai pakito korporacinių organizacijų struktūra bei religinio reguliavimo sfera, o didžiausios permainos buvo susijusios su monopolistinių teisių praradimu, išaugusiu konkurencijos lygiu gamyboje bei dinaminiais kadrų pokyčiais. Pagal gamybos apimtį ir reikšmę, didėjantį narių skaičių, altoriaus išlaikymą, sėkmingus meistrų municipalinės karjeros atvejus vienintelį stalių cechą galima priskirti mieste pirmaujančių cechų grupei, išlaikiusiai visuomeninio prestižo ženklus.

Raktažodžiai: Vilnius, cechas, statutas, stalius, kubilius, račius, tekintojas, meistras, pameistras, mokinys

XIX a. I pusėje Vilniaus miesto medžio apdirbimo amatininkams – staliams, kubiliams, račiams, tekintojams ir kėdžių gamintojams – pavyko išsaugoti cechinę organizaciją ir išlaikyti pirmaujančią padėtį vietinėje miesto ūkio rinkoje. Svarbiausią vietą šioje amatų specializacijoje užėmė staliai, per 50 narių (skaičiuojant meistrus ir pameistrus), puoselėjantys daugiau kaip dviejų šimtmečių tradicijas bei gaminantys platų produktų asortimentą. Tekintojų, račių, kubilių cechai negalėjo prilygti staliams nei narių skaičiumi, nei turtingumu, o jų gamybinė veikla buvo itin siauros specializacijos. Mažiausias, vieną gaminį gaminantis, buvo kėdžių cechas, kurio veiklos pėdsakų nepavyko nustatyti.

Hierarchinėje miesto amatų specialybių lentelėje medžio apdirbimo amatininkų cechai neužėmė pagrindinių pozicijų, o meistrai savo turtais ir visuomenine padėtimi negalėjo prilygti turtingiausių miestiečių sluoksniui. Tačiau jų ekonominė padėtis santykinai buvo stabilesnė, mažiau priklausanti nuo miesto ūkio konjunkčūros svyravimų nei kitų amatų cechų. Tai nulėmė gaminamos produkcijos ir teikiamų paslaugų, kad ir nedidelės apimties, nuolatinis poreikis (staliai gamino karstus ir baldus, kubiliai – pagrindinius namų ūkio paskirties gaminius, račiai tvarkė susisiekimo priemones), pagaliau, cechams pavyko išlaikyti pagrindinio gamintojo statusą ir kai kurias monopolines privilegijas, padedančias sėkmingiau varžytis vis labiau aštrėjančioje kovoje su konkurentais.

Straipsnyje nagrinėjama iki šiol beveik netyrinėta Vilniaus „krikščionių“ medžio apdirbimo cechų – stalių, kubilių, račių ir tekintojų – valdymo organizacija ir jos transformacija pasikeitusiomis politinės konjunktūros sąlygomis, vieta miesto ekonominiame, visuomeniniame ir religiniame gyvenime, šių korporacinių organizacijų narių kolektyvinės biografijos elementai, tokie kaip municipalinė karjera, teritorinė kilmė, socialinė ir šeiminė padėtis, giminystės ryšiai, taip pat turtinė būklė. Apie medžio apdirbimo cechų veiklos atskirus aspektus (amatininkų skaičių ir jo kaitą, monopolinę gamybą) sužinome iš Vytauto Merkio tyrinėjimų, skirtų Vilniaus miesto cechų bendrajai raidai¹.

CECHŲ VALDYMO ORGANIZACIJA IR JOS TRANSFORMACIJA

Medžio apdirbimo cechų valdymo struktūrą, kasdieninį ūkinį ir visuomeninį korporacinės organizacijos gyvenimą reglamentavo juridinę galią turintys dokumentai – Abiejų Tautų Respublikos karalių suteiktos privilegijos, statutai, taip pat ne mažiau svarbios, per ilgą gyvavimo laiką nusistovėjusios tradicijos. Kiekvienas cechas turėjo antspaudą, kuris kartu su vyresniojo meistro parašu dokumentui suteikdavo juridinę galią². Stalių cecho valdymo organizaciją reglamentavo 1746 m. Abiejų Tautų Respublikos valdovo Augusto III patvirtintas naujasis Vilniaus stalių cecho statutai, kuriuo bendrai privalėjo vadovautis staliai ir šautuvų apsodininkai, arba buožininkai (*łozewniki*). Tačiau apie pastarųjų praktinę veiklą Vilniaus cechų istoriją atspindinčioje dokumentacijoje neužsimenama³.

Staliams vadovavo viso cecho rinkiminiame susirinkime vienerių metų kadencijai išrinkti vyresnieji meistrai, kurie po priesaikos magistratui, o nuo 1808 m. dūmoje sprendė einamuosius cecho valdymo reikalus. Kiti renkami pareigūnai atliko papildomas funkcijas: ekonomas reguliavo cecho finansines operacijas, raštininkas buvo atsakingas už cecho raštvedybą, du meistrai vykdė specialų ritualą – „sėdėjo prie skrynelės“ posėdžių metu, t. y. saugojo cecho išdą. Šiame susirinkime meistrai privalėjo paskirti jaunesnįjį meistrą įvairioms paslaugoms teikti⁴. Dera paminėti, kad statute neužsimenama apie bažnytinį meistrą, įprastą pareigybę Vilniaus „krikščionių“ cechuose. Kita vertus, išlikusiuose negausiuose cecho rinkimų posėdžių protokoluose taip pat nesurandame žinių apie tokio pareigūno rinkimus, nors cechas išlaikė savo altorių⁵. Taigi mažai tikėtina, kad nebūtų buvę paskirto ar išrinkto atsakingo asmens iš meistrų tarpo, administruojančio cecho religinius reikalus.

1811 m. įvedus Rusijos amatų įstatymą, ilgaamžė stalių cechų valdymo struktūra, kaip ir kitų Vilniaus cechų, praktiškai beveik nepasikeitė, kadangi šis įstatymas neprieštaravo

¹ V. Merkys, Vilniaus amatininkų cechų skaičiaus dinamika XIX amžiuje, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai* (toliau – *MADA*), A ser., 1961, t. 1(10), p. 49–59; V. Merkys, Vilniaus cechų amatininkų skaičius ir jų kilmė 1795–1893 metais, *MADA*, A ser., 1961, t. 2(11), p. 145–167; V. Merkys, Vilniaus amatininkų cechai ir stambusis kapitalas XIX a., *MADA*, A ser., Vilnius, 1962, t. 1(12), p. 118.

² Nagrinėjamu laikotarpiu nepavyko aptikti staliaus cecho antspaudo pavyzdžio. Yra žinomas 1821 m. Vilniaus račių pameistrių antspaudas (V. Merkys, S. Samalavičius, Senųjų Vilniaus iškabų simbolika, *Achitektūros paminklai*, 1977, t. IV, p. 97).

³ Устав Виленского столярного цеха, *Акты издаваемые Виленскою Археологическою Коммиссиею*, Вильна, 1879, т. 10, с. 151.

⁴ Pagal statuto 1-ąjį straipsnį staliai meistrai turėjo būti renkami atsižvelgiant į tikėjimą – vienas katalikas, kitas liuteronas arba kitos religijos atstovas, *ibid.*, p. 151–152.

⁵ Vilniaus stalių cecho 1811 m. rinkimų posėdžio protokolas, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVIA*), f. 965, ap. 1, b. 13, l. 1–2.

buvusios privilegijos nuostatomis, o cecho nariai kasdieninėje praktinėje veikloje dažniausiai vadovavosi senomis tradicijomis⁶.

Reikia pabrėžti, kad pagal statutą svarbiausią sprendžiamojo balso teisę turėjo ne cecho vyresnieji, bet visų meistrų susirinkimas, kuriame svarstyti esminiai klausimai. Svarbiausiame cecho dokumente buvo išsamiai reglamentuotos posėdžių organizavimo procedūros. Meistrai privalėjo kas metų ketvirtį rinktis į posėdžius, kuriuos dera vertinti kaip generalinius brolių suėjimus, ir elgtis pagal tam tikrus privalomus procedūrinius veiksmus: katalikai meistrai turėjo sėdėti dešinėje pusėje, o liuteronai ir kitų religijų – kairėje, kiti broliai privalėjo „prie skrynelės už stalo sėdėti be jokių nesutarimų ir ginčų“. Tais atvejais, kai dienotvarkėje buvo numatyta svarstyti nesutarimus tarp brolių, susirinkimas privalėjo įvykdyti teisingumą, o prasižengusiuosius nubausti. Šio susirinkimo metu meistrai turėjo sumokėti bendruosius mokesčius – 9 grašius, paskirstomus taip: dvi dalys cecho altoriaus išlaikymui, o trečioji – į skrynelę. Pakviesti į sueigą pameistrai mokėjo 2 grašius į meistrų skrynelę. Kiti cecho narių susirinkimai turėjo vykti kas 4 savaites, o juose nagrinėjami einamieji reikalai bei vėlgi renkami mokesčiai – iš meistrų po 5 grašius, skirtus korporacinės organizacijos išlaikymui. Šiuose susirinkimuose meistrai, be mokestinių procedūrų, tvarkė savo įprastus profesinius reikalus: įrašinėjo mokinius į cecho sąrašus, sprendė pameistrių problemas: nagrinėjo prašymus tapti meistrais, patvirtindavo (arba ne) jų kandidatūras, taip pat svarstė tarpusavyje iškilusius ginčus bei cecho, kaip korporacinės organizacijos, bendruosius reikalus⁷.

Apie Vilniaus račių cecho vidinę organizacinę struktūrą sprendžiame remdamiesi 1744 m. valdovo Augusto III patvirtinto statuto nuostatomis. Stalių ir račių cechų organizacinė struktūra (vyresniųjų meistrų ir kitų pareigūnų skaičius, jų rinkimo procedūra, susirinkimų pobūdis ir jų vedimo tvarka) iš esmės nesiskyrė. Tiesa, račių cecho statute yra straipsnis, kuriame kalbama apie bažnytinio meistro rinkimą⁸. Stalių ir račių korporacinių darinių vidinės valdymo sistemos panašumai leidžia teigti, kad ir kubilių bei tekintojų cechų valdymo schema daugiau ar mažiau atitiko šių cechų bendrąsias organizacines nuostatas.

CECHŲ PADĖTIS MIESTO ŪKINĖJE KONJUNKTŪROJE

Vilniaus medžio apdirbimo cechų meistrai tenkino miesto vidaus rinkos poreikius aprūpinant gyventojus svarbiausiais namų ūkyje naudojamais daiktais. Vilniaus stalių cecho statute buvo tiksliai įvardytas darbų pasiskirstymas tarp medžio apdirbimo amatininkų. Staliams priskirti medžio darbai, pirmiausia baldų – stalų, kėdžių, skrynių, spintų, taip pat šaukštų, langų rėmų, paveikslų bei karstų gamyba⁹. Kubiliai gamino įvairiausias statines, kubilus, kibirus ir kitus indus produktams laikyti, tekintojai tekino įrangą bravorams ir kitus daiktus ar atskiras detales, o račiai gamino ir tvarkė įvairias susisiekimo priemones¹⁰.

Yra duomenų, kad staliai atliko įvairiausio pobūdžio, sudėtingumo bei apimties medžio darbus pagal miestiečių ir valdžios institucijų, Vilniaus universiteto ir Katalikų Bažnyčios

⁶ Pavyzdžiui, 1842 m. staliai meistrai tradiciškai rinko 4 pareigūnus: du vyresnius meistrus, ekonomą ir jaunesnįjį meistrą, *ibid.*, l. 2; V. Merkys, *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius, 1968, p. 200.

⁷ Устав Виленского столярного цеха..., c. 151–154.

⁸ Reikia pridurti, kad račių meistrai ir pameistrai mokėjo, lyginant su staliais, gerokai didesnius mokesčius į bendrąjį cecho kasą – atitinkamai 1 auksiną ir 15 grašių. Tokią mokestinę disproporciją derėtų paaiškinti tuo, kad račių cecho narių skaičius buvo negausus (*Akty cechów wileńskich*, Wilno, 1939, cz. 2, s. 142–144).

⁹ Žr. nuor. Nr. 6.

¹⁰ Vilniaus magistrato 1806 ir 1807 m. sąskaitos, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 677, l. 1–100.

užsakymus. Pavyzdžiui, stalius Janas Eysenbeikas sumeistravo ir pritvirtino gatvėse (matyt, su gatvių pavadinimais) 152 lenteles¹¹. Būta ir stambių užsakymų: stalius Juozapas Rinkevičius 1818 m. gavo užsakymą padirbti 59 spintas Vilniaus universiteto iškilmių salėje – Auloje – bei sudėti parketą¹². Be įprastinių darbų, kai kurie staliai meistrai (Antanas Gnatovskis, Juozapas Mikutovičius) dalyvavo nekilnojamojo turto komisijos darbe kaip prisiekusieji vertintojai¹³.

1831 m. Vilniaus stalių cecho meistrai turėjo itin didelį užsakymą: karo ligoninėms drožė medinius šaukštus, dirbo stalelius ir 1200 medinių lovų. Vien tik už 710 medinių lovų ir 844 staliukus su stalčiais sumokėta 1472,42 sidabro rublių¹⁴. Tiesa, šaukštų ir stalelių užsakymas, suteikęs darbo ir pajamų praktiškai visiems cecho meistrams, sukėlė tarpusavio nepasitikėjimą, kadangi rangovais tapę vyresnieji meistrai Jonas Šliakas ir Pranciškus Vertošinskis išdalijo užsakymus gerokai mažesnėmis nei sutarta kainomis. Sužinojęs apie tokius nebroliškus veiksmus meistras Ignotas Bačinskis kreipėsi į Amatų valdybą, apkaltindamas cecho valdžią „atviru apiplėšimu“¹⁵.

1827 m. buvo sėkmingi staliams, gavusiems solidžius užsakymus rekonstrukcijos darbams Šv. Jono bažnyčioje, pavyzdžiui, stalius Mykolas Vasilevskis už naujos sakyklos padirbimą, baliustrados priešais didįjį altorių perdirbimą ir už altorių gavo 430 sidabro rub. atlygį, o Boniševskis, Kučinskis, Juozapas Rinkevičius už įvairius darbus, tarp jų 25 duris į bažnyčios rūsius bei lentų grindis, pasidalijo 471,72 sidabro rublių. Vasilevskis pagamino katafalką Vilniaus universiteto rektorius Jono Sniadeckio laidotuvėms¹⁶. 1829 m. šis meistras Vilniaus Evangelikų reformatų bažnyčioje išklėjo lubas lentelėmis¹⁷. Tai rodo, kad meistras buvo pasiekęs profesinio meistriškumo aukštumas.

Medžio apdirbimo meistrai, staliai ir račiai, turimais duomenimis, dažniausiai dirbo pagal išankstinį užsakymą, o užmokestis ir jo dydis priklausė nuo susitarimo su užsakovu. Staliai atlyginimą gaudavo už konkretų daiktą arba darbą¹⁸. Stalių meistrų paslaugų kaina, sprendžiant iš magistrato sąskaitų amatininkams, pasiekdavo solidžias sumas: meistrui Jonui Gielmaniovskui 1806–1807 m. sumokėta 2 050,30 auksinų suma už karinėms žinyboms pagamintus daiktus¹⁹. Gaminių kiekis leidžia įtarti, kad tokios apimties užsakymą meistras galėjo atlikti tik talkinant pameistriams ir mokiniams, o galbūt dalį užsakymo greičiausiai pasidalijo su kitais meistrais. XIX a. pirmajame dešimtmetyje Vilniuje stalių darbų įkainiai buvo tokie: paprastos durys – 10 auksinų, kartu su pastatymu – 10–13 auksinų, langų rėmai – 20 auksinų, mažas staliukas – 15 auksinų, didelis stalas – daugiau kaip 30 auksinų, stalas su stalčiais – 24 auksinai, spinta su dvejomis durimis – 166 auksinai²⁰. Retkarčiais, atliekant įvairius valdžios institucijų užsakymus, meistrams už vieną darbo dieną buvo mokamas 6,20 auksino

¹¹ Vilniaus magistrato 1796 m. užsakymų knyga, *ibid.*, b. 552, l. 315.

¹² V. Levandauskas, *Architektas Karolis Podčasinskis*, Vilnius, 1994, p. 41; V. Drėma, *Vilniaus namai archyvy fonduose*, 1 knyga, Vilnius, 1998, p. 33.

¹³ Vilniaus miesto dūmos 1833 02 02, 25 raštai, *LVIA*, f. 937, ap. 1, b. 1795, l. 2; b. 1005, l. 7.

¹⁴ Darbų apmokėjimo finansinė ataskaita, *ibid.*, b. 1255, l. 31.

¹⁵ 1831 03 12 Bačinskio prašymas Vilniaus amatų valdybos galvai Karoliui Sorokevičiui, *ibid.*, l. 16.

¹⁶ V. Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997, p. 184, 195.

¹⁷ V. Levandauskas, *op. cit.*, p. 42, 72.

¹⁸ Staliui Kučinskiui už dvigubų filinginių durų gamybą sumokėti 9 auksinai, už sofos gamybą Martynui Šporui – 40 auksinų. Vilniaus miesto gyvenamojo namo remonto 1824 m. finansinė ataskaita, *LVIA*, f. 937, ap. 1, b. 552, l. 34, 36; Vilniaus magistrato 1801 m. finansinė ataskaita, *ibid.*, f. 458, ap. 1, b. 561, l. 3.

¹⁹ Vilniaus magistrato 1806 ir 1807 m. sąskaitos, *ibid.*, b. 677, l. 38–39, 68–69.

²⁰ *Ibid.*, l. 1, 13, 38–39, 62.

atlygis²¹. Šiuo atveju stalių darbadienis buvo gerokai aukštesnis už mūrinių cecho meistrų atlygį, kuris paprastai siekė iki 4 auksinų²².

Račiai taip pat dažnai vykdavo valdžios užsakymus, daugiausia gamindavo atsargines detales bei remontuodavo transporto priemones. Račių darbo įkainiai: vežimo ašis – 12 auksinų, grąžulas – 7 auksinai, ratas – 20 auksinų, skambaliukas – 2 auksinai, branktas – 3 auksinai, vienkinkis vežimas – 120 auksinų²³. Skirtingai negu staliams ar račiams, kubilams rečiau pavykdavo gauti stambius valdžios institucijų užsakymus, todėl jie tenkinosi smulkesniais darbais ir nedideliais atlyginimais: kubilas – 3 auksinai, kibiras vandeniui nešioti – 5 auksinai, duonkubilis – ne mažiau kaip 10 auksinų, smulkus šių gaminių remontas – po 2 auksinus²⁴.

Kalbant apie stalių cecho meistrų monopolines galimybes Vilniaus mieste, reikia pažymėti, kad statutas saugojo stalius ir nuo kitų cechų konkurencijos: draudė stikliams gaminti ir realizuoti langų rėmus, taip pat dailidėms, išskyrus paprastus karstus ir kitus darbus, priskirtus šio cecho amatininkų kompetencijai. Savo ruožtu turguje buvo draudžiama pardavinėti stalių dirbinius, kaip antai: stalus, staliukus, skrynias, langų arba paveikslų rėmus ir kitus daiktus. Už šių taisyklių pažeidimus cechas, magistratui žinant ir padedant, galėjo konfiskuoti neteisėtas prekes, kurias privalėjo perduoti kaip labdarą katalikiškoms ligoninėms. Atskiras paragrafas reglamentavo vadinamųjų niekalo gamintojų, arba chaltūrininkų (*partaczow*), tiksliau sakant, cechams nepriklaususių amatininkų, veiklą. Jiems buvo draudžiama laisvai verstis amatu Vilniaus mieste, o į kovą su neteisėta veikla staliai galėjo pasitelkti savivaldos ir teismines institucijas²⁵.

Kaip šios monopolinės teisės buvo realizuotos praktinėje veikloje XIX a. I pusėje? Galima tvirtinti, kad staliai nesudarė išimties iš Vilniaus mieste vyravusios bendrosios praktikos – cechai vis labiau juto konkurencijos jėgą ne tik iš cechams nepriklaususių amatininkų, bet ir naujai besikuriančių žydų cechų, taip pat pirklių, tiekiančių amatininkams žaliavą ir parduodančių pagamintas prekes. Pavyzdžiui, dėl minėto stambaus karinių žinybų užsakymo stalių cechas varžėsi viešajame konkurse su žydu Movša Lange ir jo kompanija. Aštrioje konkurencinėje kovoje, varžantis dėl užsakymo stalėliui pagaminti, kainą abi pusės mažino netgi 7 kartus – nuo pradinės 95 kap. iki 77 kap., o šaukštų gamybos – 8 kartus – nuo 1,45 iki 1,10 sidabro rub., pavyko nugalėti stalių cechui atstovaujantiems vyresniesiems meistrams²⁶.

Iš Vilniaus miesto dūmos pareigūnų surinktų duomenų apie mieste veikusių cechų konkurenciją paaiškėjo, kad stalių cecho veiklai mieste įtakos turėjo keletas nepalankių aplinkybių: perpirkinėtojų gausa, stalių gaminių gamyba užsiimantys miesto įgulos kareiviai bei dvarininkai, realizuojantys produkciją su valstiečių pagalba, pagaliau, Vilniaus rinkai buvo tiekiamos prekės iš kitų vietovių²⁷. Akivaizdu, kad tarpusavio varžytuvės ypač suintensyvėjo 1838 m. įsikūrus žydų stalių kėdžių cechui, kurio meistrų skaičius, 1848 m. duomenimis,

²¹ Ibid., l. 37–38.

²² V. Pugačiauskas, Vilniaus statybininkų amatų cechai XIX a. pusėje: organizacinė struktūra, gamybos pobūdis, kolektyvinė biografija, *Lituanistika*, 2007, t. 53, Nr. 3(71), p. 35.

²³ Vilniaus magistrato 1806 ir 1807 m. sąskaitos, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 677, l. 8, 29, 63.

²⁴ Vilniaus magistro 1801 m. finansinė ataskaita, *ibid.*, b. 561, l. 3.

²⁵ Устав Виленского столярного цеха..., c. 156.

²⁶ Vilniaus miesto dūmos 1831 m. protokolai, *LVIA*, f. 937, ap. 1, b. 1255, l. 3–13. Tuo metu Vilniuje darbotvėsi 10 žydų stalių meistrų. Vilniaus miesto dūmos 1829 m. statistiniai duomenys, *ibid.*, b. 821, l. 72–73.

²⁷ Ibid.

prilygo „krikščionių“ stalių cechui²⁸. Gerokai sudėtingesnės konkurencinės veiklos sąlygos buvo tekintojų, kurie savo gretose turėjo mažiau meistrų nei žydai, be to, mieste būta „daugybės asmenų, užsiimančių chaltūra, dar daugiau žydų, kurie atveždavo gaminius iš kitų miestų ir jomis prekiaudavo tiesiog gatvėse“²⁹.

Račių ir kubilių cechų nariai susidūrė su mažesne konkurencija, palyginus su staliais ir tekintojais, – bent jau nereikėjo konkuruoti su žydų meistrais. Tačiau mieste račiams dirbti monopolisto teisėmis trukdė gaminius į miestą gabenantys valstiečiai, taip pat nelegalia gamyba užsiiminėjantys tarnaujantys kareiviai, retkarčiais ir giminingų profesijų meistrai, o kubilių pagrindiniais konkurentais buvo prekiaujantys žydai bei valstiečiai³⁰. Istoriko Mykolo Balinskio duomenimis, mieste 1833 m. veikė 7 fabrikai, priklausantys račių arba kalvių amatininkams, kuriuose per metus pagamindavo iki 120 naujų geros kokybės transporto priemonių, neįskaitant atnaujintų senų karietų ant lingių, bričkų, rogių. Greičiausiai tai buvo tiesiog dirbtuvės. Šios produkcijos realizavimo rinka apėmė ne tik Vilniaus miestą, bet ir provinciją³¹. Penktajame dešimtmetyje konkurencinė kova dar labiau sustiprėjo, kai mieste buvo įkurtos pirklių Jokūbo Vitingo ir Klemenso Kano bei bajoro Bartoševičiaus karietų manufaktūrinės dirbtuvės, tapusios rimtu konkurentu račių cechui, – vien tik J. Vitingo fabriko metinė apyvarta siekė 6 000 sidabro rub. Be to, šių įmonių savininkai siekdavo persivilioti iš cecho kvalifikuotą darbo jėgą³².

Taigi medžio apdirbimo cechai, galima sakyti, išliko svarbūs gamintojai vietinėje rinkoje, tačiau buvo priversti vis labiau konkuruoti ne tik su smulkiais gamintojais, jų gaminių ir atvežtinių prekių prekiautojais, bet ir su naujais, finansiškai stipriais rinkos dalyviais – žydų cechais bei pirkliais, organizuojančiais fabrikinę gamybą.

RELIGINIS IR VISUOMENINIS GYVENIMAS

Cechų visuomeninį, o ypač religinį gyvenimą reguliavo statutai ir per ilgą istorinį laikotarpį susiformavusios tradicijos. Stalių cecho statute akcentuojamos šios bažnytinio gyvenimo procedūros: dalyvavimas bažnytinėse apeigose, baudų skyrimas ir jų dydis už nedalyvavimą be pateisinamos priežasties, mokestiniai narių įsipareigojimai bažnytiniais reikalams (altoriaus išlaikymui, apmokėjimas už mišias ir kitus patarnavimus), cecho meistrų laidojimas³³. Vienuoliams bernardinams stalių cechas XIX a. 3-iajame dešimtmetyje už ketvirtines mišias mokėjo vieną sidabro rublį. Po mišių cecho nariai suruošdavo vaišes, kurios pagal išleistą pinigų sumą (4 sidabro rub.) nebuvo itin ištaigingos³⁴. Yra žinoma, kad staliai kartu su tekintojais išlaikė Šv. Pranciškaus Asyžiečio (Bernardinų) bažnyčioje esantį Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo altorių³⁵.

²⁸ V. Merkys, Vilniaus amatininkų cechų skaičiaus dinamika..., p. 59; Žydų cechui priklausė 30 meistrų, krikščionių – 31 meistras (V. Merkys, Vilniaus cechų amatininkų skaičius..., p. 149).

²⁹ Vilniaus miesto dūmos 1829 m. statistiniai duomenys, LVIA, f. 937, ap. 1, b. 821, l. 72–73.

³⁰ Ibid., l. 74, 76–77; Račių cecho vyresnieji meistrai apskundė Vilniaus amatų valdybai dailidžių meistrą Johaną Saugodlą sudarius sutartį dėl vežimų gamybos ir račiaus pameistrio perviliojimo (Vilniaus amatų valdybos 1813 m. protokolas, ibid, b. 123, l. 59).

³¹ M. Balinski, *Opisanie statystycznie miasta Wilna*, Wilno, 1835, s. 123.

³² V. Merkys, Vilniaus amatininkų cechų..., p. 118; *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 1, p. 452.

³³ Cecho meistrai ir pameistrai privalėjo dalyvauti mišiose. Nedalyvavusieji be rimtos priežasties buvo baudžiami svaru vaško, o pavėlavusieji – puse svaru vaško (Устав Виленского столярного цеха..., c. 152).

³⁴ Vilniaus stalių cecho 1842–1843 m. išlaidų suvestinė, LVIA, f. 965, ap. 1, b. 14, l. 7–8.

³⁵ A. Kalaziņskienė-Vičkienė, XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos Metraštis*, XXIV, Vilnius, 2004, p. 111; Устав Виленского столярного цеха..., c. 154.

Staliai su cecho vėliava privalėjo dalyvauti visuose mieste vykusiuose viešuose renginiuose (aukščiausių valstybės pareigūnų, vyskupų sutikimuose), miesto valdžios pareigūnų laidotuvėse, taip pat religinėse šventėse, kad „demonstruotų savo tarnystę miestui“. Ypatingą dėmesį ir pagarbą cecho meistrai skyrė mirusiems savo kolegoms ir artimiesiems pagerbti: meistro laidotuvių išlaidas apmokėdavo cechas, visų cecho narių dalyvavimas meistro ar jo šeimos narių bei pameistrių laidotuvėse buvo griežtai privalomas. Už nedalyvavimą laidotuvėse statute buvo numatyta aukščiausia bausmė – 2 svarai vaško³⁶. Meistro palaidojimui cechas skyrė nedideles sumas – nuo 1 iki 2 sidabro rublių³⁷. Šie pavyzdžiai rodo, kad cechas tradiciškai aktyviai dalyvavo religiniame gyvenime, rūpinosi savo narių pamaldumu. Jis disponavo finansiniais resursais, leidžiančiais išlaikyti altorių, o tai atspindėjo turtinę padėtį miesto visuomenėje ir garantavo aukštesnę vietą cechų hierachijoje. Taigi stalių cechas išlaikė visuomeninio prestižo, demonstruojamo viešose vietose, pagrindinius ženklus.

Apie račių ir kubilių cechų religinės ir visuomeninės veiklos formas neturime tikslios informacijos, neaišku, ar jie sugebėjo išlaikyti altorių, ar koplyčią. Pagal račių cecho 1744 m. statutą, jie turėjo melstis Švč. Trejybės bažnyčioje³⁸. Tačiau turint omenyje, kad visų Vilniaus cechų šias veiklas reglamentuojančios pagrindinės procedūros buvo panašios, reikia manyti, kad račiai ir kubiliai nesudarė išimties.

MEISTRAS, PAMEISTRYS, MOKINYS

Didžiausio medžio apdirbimo stalių cecho duomenimis, per daugiau kaip 50 metų meistrų skaičius svyravo kelių dešimčių ribose: 1795 m. – 41, 1833 m. – 24, 1848 m. – 31. Meistrų skaičiaus kaita liudija, kad miesto rinkos konjunktūra – miesto ūkinė stagnacija, lėtas gyventojų skaičiaus augimas XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais – ribojo stalių cecho sėkmingą plėtotę. Reikia pastebėti, kad pameistrių skaičiaus pokyčių kreivė stalių ceche nesutapo su meistrų, jų skaičius išliko stabilus – apie 30, o nuo 1833 m. palaiapsniui didėjo ir 1848 m. išaugo iki 50. Dar kitokia išryškėjo mokinių statistika – per 53 metus mokinių skaičius išaugo beveik septynis kartus (nuo 13 netgi iki 89)³⁹. Tai rodo didėjantį šio amato populiarumą. Kita vertus, išaugusią meistrų potencialią galimybę išlaikyti didesnę pameistrių ir mokinių skaičių galima būtų vertinti kaip vieną iš požymių, liudijančių kylančią stalių amatų darbų paklausą.

Visiškai kitokia mažesnių cechų narių skaičiaus dinamika. 1795, 1833 ir 1848 metais račių buvo atitinkamai – 11, 8, 7, kubilių – 9, 8, 9 ir tekintojų – 3, 11, 2. Tai, kad meistrų skaičius per 50 metų išliko stabilus arba sumažėjo, greičiausiai paliudija, kad šie cechai kasdieninėje profesinėje veikloje susidūrė su įvairiais sunkumais, kliudančiais jų tolesniam augimui. Tai patvirtina pameistrių ir mokinių statistika. Kubilių ir tekintojų pameistrių gretos buvo negausios ir neviršijo meistrų skaičiaus: 1795 m. kubilių cecho sąrašuose buvo įrašyti tik 3 pameistriai, o 1833 m. – 9, dar po 15 metų – 6. Račių ceche pameistrų skaičius taip pat nebuvo stabilus: 1795 m. – 5, 1833 m. – 13, 1848 m. – 7 pameistriai; nuo 3-iojo dešimtmečio pameistrių skaičius viršijo meistrų skaičių. Tekintojų pameistrių skaičius minėtais metais išliko stabilus – 2 pameistriai. Tekintojų ir kubilių mokinių skaičius praktiškai išliko maksimaliai stabilus arba sumažėjo, išimtį sudarė tik račių mokiniai – per 50 metų

³⁶ Statute nurodyta, kad tekintojai turėjo dalyvauti viešuose renginiuose „po stalių vėliava“, *ibid.*, c. 157.

³⁷ Vilniaus stalių cecho 1842 m. išlaidų protokolas, *LVIA*, f. 965, ap. 1, b. 14, l. 5–8.

³⁸ Žr. nuor. Nr. 7.

³⁹ V. Merkys, Vilniaus cechų amatininkų skaičius..., p. 149.

jų padaugėjo daugiau kaip du kartus (nuo 9 iki 19)⁴⁰. Galima spėti, kad račiai sėkmingiau sprendė ūkinės veiklos problemas ir sugebėjo geriau apginti savo narių interesus.

Cechinėje organizacijoje nepriklausomai nuo gamybos meistras, kaip pagrindinė korporacijos figūra, atliko panašias funkcijas: užėmė vyresniųjų meistrų pareigas, dalyvavo susirinkimuose, vaišėse, mišiose bei kolegų laidotuvėse, mokėjo narystės mokesčius, sprendė iškilusius tarpusavio ginčus, organizavo jaunesniųjų kolegų profesinį mokymą, gynė savo korporacinius interesus valdžios institucijose ir atliko daugybę kitų smulkesnių funkcijų.

Cechų statutuose didelis dėmesys buvo skiriamas meistrų tarpusavio santykių reglamentavimui siekiant užtikrinti ir skatinti jų tarpusavio pagarbą ir profesinį solidarumą, užkirsti kelią galimiems savivaliavimams ir kitokiam negarbingam elgesiui⁴¹. Išskylančias problemas meistrai sprendė susirinkimuose arba Amatų valdybos pareigūnų padedami. Kaip matyti iš šios institucijos 1813 m. posėdžių protokolų, dažniausios probleminės situacijos – vyresniųjų meistrų finansinės drausmės pažeidimai, meistrų tarpusavio nesutariamai, jaunesniųjų meistrų cechinių įstatymų pažeidimai⁴². Be to, cechinę meistrų veiklą reglamentuojantys dokumentai reguliavo vidinę konkurenciją – draudė tarpusavyje varžytis perkant žaliavas, nesudarinti vieni kitiems kliūčių gaunant užsakymus, o už prasižengimus pažeidėjams grėsė konkrečios baudos. Meistrui leidžiama turėti ne daugiau kaip tris pagalbininkus, laisvai pasirinkti pameistrių ir mokinių skaičių, išskyrus vyresnius meistrus, kurie galėjo jų turėti daugiau, kadangi „dėl visuomeninio intereso nukenčia profesinės veiklos rezultatai“⁴³. 1795 m. duomenimis, didesnioji dalis meistrų turėjo po vieną, rečiau du pameistrius ir vieną mokinį, tačiau stalių meistras Antanas Grafas įsigudrino išlaikyti net 5 pameistrius ir vieną mokinį, nors nebuvo išrinktas eiti cechinių pareigų⁴⁴.

Stalių cecho statuto 49-as straipsnis suteikė galimybę meistrų našlėms užsiimti amatu, o cechas turėjo joms padėti paskirdamas gerą pameistrį. Analogiškas galimybes našlėms suteikė ir Rusijos įstatymas⁴⁵. Tačiau 1795 m. cecho sąrašė nėra našlių, užsiėmusių vyro amatu. Matyt, iškildavo įvairiausių sunkiai įveikiamų kliūčių ir tik 1843 m. išlikusiame cechų meistrų mokestiniam sąrašė buvo įrašytos dvi našlės – Levicka ir Lisovska⁴⁶. Račių cecho meistro našlės taip pat turėjo teisę kreiptis į vyresnius meistrus dėl pameistrio paskyrimo, be to, jos galėjo turėti juos kelis. Tačiau našlė negalėjo reikalauti naujo pameistrio, jeigu pirmasis atsisakydavo tarnybos⁴⁷. Reikia pažymėti, kad našlių galimybės pragyventi iš račių amato, nepaisant deklaruojamos pagalbos, greičiausiai buvo itin sudėtingos ir trumpalaikės. 1795 m. į cecho meistrų sąrašus buvo įrašytos meistrų našlės Elžbieta Humova ir Ona Emerderkova, tačiau jų pastangos užsidirbti pragyvenimui ilgesnį laiką iš šio amato, nepaisant disponavimo nekilnojamoju turtu bei pameistrių ir tarnų pagalbos, patyrė nesėkmę⁴⁸.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Устав Виленского столярного цеха..., c. 153–156; *Akty cechów wileńskich...*, s. 143–144.

⁴² 1809–1810 m. stalių cecho vyresnysis meistras Tadeušas Stražinskis liko skolingas cechui 130 sidabro rub. ir 62 rub. asignacijomis. Stalių jaunesnieji meistrai Grizalovskis, Mykolas Rozis, Johanas Sčilas ir Juozapas Rinkevičius naudojami pagalbininkais, kuriais naudotis neturėjo teisės pagal cechų nuostatus (Vilniaus amatų valdybos 1813 m. posėdžių protokolai, *LVIA*, f. 939, ap. 1, b. 123, l. 20, 35–36).

⁴³ Устав Виленского столярного цеха..., c. 153–154; *Ремесленное Положение...*, p. 379; Vilniaus medžio apdirbimo cechų 1798 m. sąrašai, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 380, l. 57, 93–94.

⁴⁴ Vilniaus stalių ir kubilių cechų 1795 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, b. 372, l. 316, 322, 323.

⁴⁵ Устав Виленского столярного цеха..., c. 157; *Ремесленное Положение...*, c. 375.

⁴⁶ Vilniaus stalių cecho meistrų 1843 m. mokesčių protokolai, *LVIA*, f. 965, ap. 1, b. 14, l. 4.

⁴⁷ *Akty cechów wileńskich...*, s. 145.

⁴⁸ Vilniaus račių cecho 1795 ir 1800 m. revizijų sąrašai, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 372. l. 490–499, b. 380, l. 92.

Antrasis cechinės korporacijos narys – pameistrys – realizavo meistro tiesioginio pagalbininko funkcijas ir buvo laikomas potencialiu kandidatu užimti pagrindinį profesinės karjeros laiptelį. Kartu pameistrys turėjo galutinai pasirengti cechinei tarnystei atlikdamas įvairias funkcijas – dalyvaudamas cecho ketvirtiniuose susirinkimuose (neturėjo sprendžiamojo balso teisės), viešuose renginiuose ir religiniame gyvenime, už prasižengimus mokėdamas baudas bei narystės mokesčius į bendrą kasą. Meistro ir pameistrio tarpusavio profesinių santykių (tarnybos laikas, išlaikymo sąlygos, užmokesčio už darbą dydis) statusas nereglamentavo, tačiau ypač išsamiai buvo aprašyti pameistrio tapimo meistrų procesiniai veiksmai.

Būtina pažymėti, kad pameistriui, siekiančiam tapti meistru, derėjo įveikti begales įvairių reikalavimų. Pagal stalių cecho statutą, meistru negalėjo tapti pameistrys, neturintis „tinkamos kilmės įrodymo“ (*testimonium legitimi ortus*) ir deramo „profesinio pasiruošimo lapo“, be to, jis privalėjo iš anksto pasirūpinti cecho meistrų leidimu ir sumokėti 3 auksinų mokesį. Pameistrys privalėjo įvykdyti ir kitus procedūrinius veiksmus: nuolankiai ištarnauti paskirto meistro priežiūroje vienerius metus, atlikti kvalifikacinį darbą – stalius – spintą, ištraukiamą stalą ir šaškes, o apsodininkas – sraigtinę buožę šautuvui pauščiams šaudyti bei paprastam šautuvui ir pistoletui. Staliai, norėdami užsitikrinti profesinės dinastijos tęstinumą bei sustiprinti korporacinius savo narių saitus, numatė, kad meistrų sūnūs ir pameistrai, vedę jų našles arba dukteris, galėjo atlikti tik vieną iš trijų užduočių: staliai – šaškes, o apsodininkas – buožę šautuvui. Pagal Rusijos amatų įstatymą, atlikęs darbą pameistrys turėjo išlaikyti egzaminą ir būti ne jaunesnis nei 24 metų amžiaus⁴⁹.

Pameistrys račius, norėdamas pakilti profesinės karjeros laipteliu, vos vienerius metus ištarnavęs privalėjo atlikti tokias privalomas procedūras: gauti meistrų sutikimą, sumokėti pradinį 30 auksinų įnašą, surengti vaišes pagal „savo galimybes“ ir atlikti daugiausia pastangų reikalaujantį kvalifikacinį darbą – pagaminti dengtą karietą su „sparnais, dugnu ir ašimis“, o vėliau sumokėti galutinį 150 auksinų mokesį⁵⁰. Savo ruožtu kubilius pameistrys meistravo įvairius gaminius pagal meistrų nurodymus – vones, kubilus, kaiščius ir tik išimties tvarka galėjo pasirinkti darbą savo nuožiūra⁵¹.

Pameistrio profesinė karjera priklausė tik nuo meistro valios, tačiau įkūrus Amatų valdybą atsirado galimybė gintis nuo akivaizdaus meistrų savivaliavimo. 1812–1813 m. valdybos dokumentuose dažnai randame pameistrių prašymų išnagrinėti iškilusius ginčus su meistrais, o tai liudija, kad nesutarimai buvo įprasti tarpusavio santykiuose. Štai keletas būdingų pavyzdžių: iš kubilių pameistrių vyresnieji meistrai (panaudodami fizinę jėgą) atėmė izdo skrynelę, pameistrys Juozapas Sekanas konfliktavo su cecho meistras, nes šie, nepaisydami jo vedybų su kubiliaus našle, trukdė siekti meistro pozicijos, taip pat jo netenkino pernelyg didelė jam skiriamų prievolių našta. Šiam pameistriui Amatų valdyba padėjo apginti savo interesus nuo neteisėtų reikalavimų, tačiau tuo pat metu įpareigojo paklusti cecho valdžiai⁵².

1795 m. duomenimis, stalių pameistrių amžiaus svyravo nuo 20 iki 56 metų, o statistinis vidurkis siekė 31,2 metų. Iš 25 pameistrių 3 buvo pasiekę brandų 40–56 metų amžių, ir greičiausiai jiems nepavyko pakilti dar vienu amatininko karjeros laipteliu. Reikia manyti, kad jų profesinė padėtis buvo aukštesnė nei besimokančių amatų paslapčių pameistrių, todėl jiems derėtų priskirti meistro pagalbininko statusą, kurio darbas apmokamas pagal susita-

⁴⁹ Устав Виленского столярного цеха..., с. 153–154. Tačiau praktikoje šių nuostatų nebuvo laikomasi. Ремесленное Положение..., с. 379.

⁵⁰ *Akty cechów wileńskich...*, s. 143–144.

⁵¹ Vilniaus amatų valdybos 1813 06 23 protokolas, LVIA, f. 939, ap. 1, b. 123, l. 40.

⁵² Vilniaus amatų valdybos 1812 05 27, 1813 05 30 protokolai, *ibid.*, l. 14, 33.

rimą⁵³. Tačiau jie neturėjo galimybių dalyvauti kaip visateisiai korporacinės organizacijos nariai ir užėmė tam tikrą tarpinę padėtį tarp meistro ir pameistro.

Neturime informatyvių šaltinių, kurie apibūdintų jauniausio šių korporacinių organizacijų nario – mokinio – padėtį. Stalių statute apie mokinį užsimenama itin trumpai – tik detalizuojant dvi priėmimo sąlygas: pirmoji – meistrams draudžiama priimti bajorams ir dvasininkams priklausiančius baudžiauninkų vaikus, išskyrus tuos, kurie turėjo savo šeiminkų leidimus; antroji – atvykstantys iš svetur kandidatai privalėjo pateikti gimimo liudijimą (metrikus), kad būtų nustatyta jų „teisinga kilmė“, bei liudijimą apie sąžiningą mokymąsi, kuris traktuojamas kaip amato pradinių žinių turėjimas⁵⁴. Todėl lieka neaišku, ar kandidatas į mokinius privalėjo mokėti skaityti ir rašyti. Sprendžiant pagal tai, kad dalis meistrų nemokėjo rašyti, galima iškelti prielaidą, kad bent jau XIX a. pirmajame dešimtmetyje mokiniai galėjo neturėti pradinio išsilavinimo. Vėliau, 4-ojo dešimtmečio viduryje, Vilniaus gimnazijos vadovybė sukūrė specialią programą amatininkų sluoksniui, kurią sudarė chemijos, mechanikos, technologijos ir geometrijos žinios, o Vilniaus dūma išsiuntinėjo raginimus miesto cechams, kviesdama studijuoti jaunos žmones⁵⁵. Kubilių cecho meistrai už įvairius prasižengimus turėjo teisę mokinius bausti fizinėmis bausmėmis, tačiau, kaip ir pameistrių atvejais, mokinys turėjo galimybę kreiptis į Amatų valdybą⁵⁶.

Kitos svarbios sąlygos, pvz., mokinio pragyvenimo sąlygos, mokymosi laikas, profesinės pareigos, perėjimo į pameistrus tvarka, priklausė nuo mokinio tėvų ir meistro susitarimo. XIX a. 4-ajame dešimtmetyje jaunuolio tėvai, norintys išmokyti savo sūnus staliaus amato profesinių paslapčių, su meistru pasirašydavo rašytinę sutartį, kurioje pažymėdavo esminius dalykus: mokymosi trukmę ir meistro įsipareigojimus dėl mokinio išlaikymo. Iš 1849–1850 m. meistrų ir mokinių sutarčių matyti, kad mokymosi laikas buvo nustatomas bendru suinteresuotų pusių sutarimu, o mokymosi trukmė svyravo nuo metų netgi iki 9 metų, tačiau dažniausiai mokslas trukdavo 4–7 metus. Meistras įsipareigodavo visiškai išlaikyti mokinį, aprūpinti darbo įrankiais, drabužiais ir maistu, taip pat sumokėti mokesčius. Tačiau pasitaikydavo sutarčių su bajorų kilmės asmenimis, pagal kurias mokinio išlaikymą meistras dalijosi su mokinio tėvu, o kai kuriais atvejais išlaikymo kaštus įsipareigodavo apmokėti mokinio tėvas. Derėtų pažymėti, kad meistras įsipareigodavo sutarčiai pasibaigus pakelti mokinį į visiškai išlaikomus pameistrus⁵⁷.

Stalių mokinio amžius svyravo nuo 13 iki 30 metų, o vidurkis siekė 21 metus. Jaunuolis, meistro įrašytas į cecho mokinių sąrašus, per netrumpą tarnystės laiką privalėjo nuolankiai vykdyti pagrindinę pareigą – mokytis amato paslapčių ir sėkmingai įveikti cecho vidaus gyvenimo socializaciją. Kaip rodo 1795–1798 m. duomenys, iš 12 į cechą įrašytų mokinių po trejų metų sėkmingai mokslą tęsė tik 5 jaunuoliai⁵⁸.

⁵³ Vilniaus stalių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 317, 320.

⁵⁴ Устав Виленского столярного цеха..., c. 155. Rusijos cechų įstatyme meistro ir mokinio tarpusavio santykiai buvo reglamentuoti gerokai išsamiau – nurodytas tarnybos laikas, apmokėjimo už darbą sąlygos, mokinio atleidimo procedūra ir t. t. (Ремесленное Положение..., s. 373, 375, 377).

⁵⁵ Vilniaus dūmos 1845 09 03 raštas Vilniaus puodžių cechui, *LMAB*, f. 273, b. 20, l. 1.

⁵⁶ Stalių cecho mokinį Jokūbą Volkovskį už blogą elgesį (pabėgimus ir girtuoklystę) Amatų valdyba nubaudė 20 rykščių (Vilniaus amatų valdybos 1813 m. protokolas, *LVIA*, f. 939, ap. 1, b. 123, l. 44).

⁵⁷ Vilniaus stalių cecho meistrų ir mokinių 1847–1850 m. sutarčių knyga, *ibid.*, f. 965, ap. 1, b. 23, l. 2–7.

⁵⁸ Vilniaus stalių cecho 1795 ir 1798 m. revizijų sąrašai, *ibid.*, b. 372, l. 316–322, b. 380, l. 57.

ŠEIMINĖ PADĖTIS IR GIMINYSTĖS RYŠIAI

Apie meistrų šeiminių padėčių išsamių duomenų yra 1795 m. revizijos sąraše, kurio dėka galima nustatyti amatininkų šeimos elementus, liudijančius jos galimybes ūkiniame ir visuomeniniame miesto gyvenime. Tai šeimų biologinis potencialas, tarpusavio giminystės ryšiai, „šeiminės profesinės dinastijos“ bei jų procentinė išraiška ceche. Reikia pastebėti, kad cechas, kaip korporatyvi organizacija, pirmiausia besirūpinanti gamybinės veiklos reguliavimu bei visuomeniniais ir religiniais reikalais, retkarčiais tvarkė meistrų asmeninį gyvenimą liečiančius reikalus, pavyzdžiui, iškilus būtinybei išduodavo pažymą, kad meistras nebuvo vedęs ir jo praeitis netrukdo sudaryti santuokinį ryšį⁵⁹.

XVIII a. paskutiniojo dešimtmečio šeiminių statistika rodo, kad iš 44 stalių cechui priklaususių meistrų 4 buvo nevedę. Didžiausios Lauryno ir Rozalijos Karasinskių bei Henriko ir Kristinos Hmanų šeimos turėjo po 6 vaikus. Karasinskių šeimoje augantys trys, o Hmanų – 4 sūnūs garantavo giminės tęstinumą. Tačiau šeimos maitintojo Henriko Hmano mirtis vaikams nesulaukus pilnametystės ir ekonominio savarankiškumo labai apsunkino šios šeimos gyvenimą ir jų galimybes užsitikrinti tvirtas pozicijas miestiečių luome⁶⁰.

Likusių stalių šeimų statistika: 10 šeimų turėjo po vieną vaiką, 8 – po du ir 3 – po tris, viena – 4 vaikus, trečdalis šeimų neturėjo palikuonių. Taigi amatininkų šeimos nebuvo gausios. Kita vertus, reikia pažymėti, kad 71% vyrų vesdavo jaunesnes merginas, o skirtumas tarp sutuoktinių svyravo nuo metų iki 22-ųjų (vidutiniškai 10 metų skirtumas). Vyrų dažniausiai vesdavo perkopę per 30 metų, tiksliau sakant, tapę meistrais, nes tik tuomet atsiverdavo galimybė gauti atitinkamas pajamas ir išlaikyti šeimą⁶¹. Apie stalių susigiminiavimą su kitų amatų profesijų atstovais nepavyko aptikti konkrečių išsamesnių duomenų, išskyrus tai, kad staliaus Kislingo duktė Luiza ištekėjo už Vilniaus laikrodininko Berkmano⁶².

Šiek tiek kitokia padėtis susiklostė kubilių ceche. Visi 11 cechui priklaususių meistrų buvo sukūrę šeimas: penkios šeimos turėjo po 4, dvi – po 3 ir dvi – po vieną vaiką, likusios dvi jaunos poros vaikų neturėjo. Kaip ir staliai, kubiliai sukurdavo šeimas tik sulaukę brandaus amžiaus (nuo 30 iki 40 metų) ir užsitikrinę tvirtą profesinį pagrindą. Dažniausiai vyrai vesdavo gerokai jaunesnes merginas – nuo 20 iki 30 m., o skirtumas tarp sutuoktinių svyravo nuo 8 iki 24 metų, išimtį sudarė tik dvi šeimos⁶³.

Račių, lyginant su kubiliais, ceche šeiminių statistika buvo panaši. Čia visi meistrai turėjo šeimynas, taip pat ne itin gausias: dvi – po 5 vaikus, trys – po 3, dvi – po 2, viena – vieną, trys šeimos vaikų neturėjo. Vyrų tradiciškai vesdavo gerokai jaunesnes merginas, išskyrus vienintelį atvejį, kai Johanas Hebekleinas vedė 14 metų vyresnę našlę Elžbietą. Atvykėliai meistrai dažniausiai vesdavo vilnietes ir tik dviem atvejais buvo atkeliavę į miestą su šeima⁶⁴. Vilniaus tekintojų cecho 1795 m. revizijos sąrašą tesudarė du meistrai ir meistro našlė Kristina Kokštova su dvylikamete dukra. Marijanos ir Gotlibo Grunau jauna šeima teturėjo vieną 4 metų dukrą, o gausiausia Henriko ir Kristinos Ebersų šeimyna – 6 vaikus (penki

⁵⁹ Vilniaus kubilių cecho vyresniojo meistro Motiejaus Mieškovskio 1838 11 16 raštas, *LMAB*, f. 20, b. 5339, l. 1.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ Vilniaus stalių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, b. 372, l. 316–322.

⁶² J. Frankas, *Atsiminimai apie Vilnių*, Vilnius, 2001, p. 476.

⁶³ Meistras Petras Felteobergas vedė vieneriais metais vyresnę Oną, o meistras Jonas Stalis – penkeriais metais vyresnę našlę Aną Knozucką (Vilniaus kubilių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 323–324).

⁶⁴ Vilniaus račių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, l. 490–499.

sūnūs ir viena dukra)⁶⁵. Palyginus 1795 m. ir 1845 m. stalių meistrų sąrašus, paaiškėjo, kad meistrų sūnūs dėl neaiškių priežasčių nepasirinko tėvo amato⁶⁶.

GEOGRAFINĖ KILMĖ IR SOCIALINĖ PADĖTIS

XVIII a. pabaigoje didžiausią Vilniaus stalių meistrų grupę sudarė atvykėliai iš Vokietijos kunigaikštystėčių miestų, dažniausiai iš Prūsijos. Antrieji pagal skaitlingumą buvo Minsko ir Gardino miestų bei gubernijų gyventojai ir tik ketvirtąją vietą, nedaug aplenkę atvykėlius iš Varšuvos, Gdansko, Zamoscės, Balstogės ir kitų, užėmė Vilniaus miesto gubernijos vietovėse gimę meistrai, tarp jų vilniečiai sudarė mažesniąją dalį⁶⁷. Vilniaus gyventojų buvo mažuma, tiksliau sakant, tesiekė 1,5% visų meistrų. Taigi Vilniaus stalių pagrindiniu rekrutacijos šaltiniu dera laikyti atvykėlius.

XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje, sprendžiant pagal revizijas, padaugėjo atvykėlių iš Vilniaus, Gardino, Minsko gubernijų⁶⁸. Užsieniečių meistrų skaičius itin smarkiai mažėjo dėl nepalankių veiklos sąlygų ir biurokratinių procedūrų, pavyzdžiui, kiekvienas cecho meistras užsienietis privalėjo mokėti kasmetinį mokesį į valstybės iždą po 20 rublių. Stengdamiesi išvengti šio mokesčio užsieniečiai meistrai priimdavo Rusijos pilietybę arba apsisistodavo trumpam laikui atlikti konkretų darbą⁶⁹. Yra žinoma, kad 3-iajame dešimtmetyje Vilniuje darbavosi keletas „neprisiekusių“ stalių meistrų užsieniečių: Simonas Lichteidelis iš Prūsijos, Lukašas Siorolis iš Vatikano, Gotlibas Arbas iš Hamburgo ir Antanas Dymkievičius iš Varšuvos⁷⁰. 1843 m. ir 1845 m. stalių cecho meistrų sąrašuose užsieniečiai sudarė mažumą⁷¹.

Duomenys apie Vilniaus kubilių cecho meistrų kilmę rodo, kad potencialią daugumą sudarė atvykėliai iš įvairių Vokietijos vietovių: daugiausia, net 7, iš Prūsijos, po vieną iš Saksonijos, Silezijos, keletas iš Krokuvos ir tik vienintelis meistras iš Nesvyžiaus. Pameistrių gretose šio amato mokėsi du vilniečiai, kaunietis, vilkaviškietis ir tik vienas atvykėlis iš Prūsijos. Nuo 1795 m. per penkerius metus atvyko tik du meistrai, o pameistrių rekrutacija vyko vietinių gyventojų, dažniausiai vilniečių, dėka⁷². XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais galutinai išryškėjo užsieniečių meistrų mažėjimo tendencija: mirusių arba išvykusių meistrų vietas palaipsniui užimdavo vietinės kilmės meistrai⁷³. Negausiose tekintojų cecho meistrų ir pameistrių gretose (du meistrai ir meistro našlė) vyravo amatininkai iš Prūsijos⁷⁴.

Račių meistrų cecho sąrašuose randame vien tik vokiečių iš Prūsijos ir Saksonijos pavardes. Tačiau kilmės geografija radikaliai pasikeitė išnagrinėjus pameistrių ir mokinių kilmę. Pameistriai buvo kilę iš Vilniaus, Naugarduko, Minsko, Gardino, Gdansko, o tarp

⁶⁵ Vilniaus tekintojų cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, l. 324.

⁶⁶ Įrašyti į mokinių sąrašus našlaičiais tapę meistrų sūnūs taip pat apsisistodavo šį amatą (žr. nuor. Nr. 52; 1845 m. stalių meistrų sąrašai, *ibid.*, f. 965, ap. 1, b. 17, l. 1; b. 14, l. 3–4).

⁶⁷ Vokiečių tautybės stalių amatininkų srautas į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestus išaugo XVIII a. II pusėje, pavyzdžiui, ši tendencija pastebėta Gardino mieste (J. Gordziejew, *Socjotopografia Grodna w XVIII wieku*, Toruń, 2002, s. 283); Vilniaus stalių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 372. l. 316–322.

⁶⁸ Žr. nuor. Nr. 57; Vilniaus stalių cecho 1800 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, b. 526, l. 1–2.

⁶⁹ V. Merkys, Vilniaus cechų amatininkų skaičius..., p. 165.

⁷⁰ Vilniuje gyvenančių užsieniečių meistrų 1827 m. sąrašas, *LVIA*, f. 937, ap. 1, b. 752.

⁷¹ Vilniaus stalių cecho 1843 ir 1845 m. meistrų sąrašai, *ibid.*, f. 965, ap. 1, b. 17, l. 1, b. 14, l. 4.

⁷² Vilniaus kubilių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, f. 459, ap. 1, b. 372, l. 323; Vilniaus kubilių cecho narių 1800 m. sąrašas, *ibid.*, f. 458, ap. 1, b. 380, l. 59–61.

⁷³ Vilniaus kubilių cecho narių 1811 m. sąrašas, *ibid.*, f. 937, ap. 1, b. 97, l. 98.

⁷⁴ Vilniaus tekintojų cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 324.

mokinių vyravo atvykėliai iš Vilniui artimesnių vietovių – Rukainių, Eišiškių, Lydos miesto ir apskrities, po vieną, kilusį iš Vilniaus ir Tilžės⁷⁵.

Absoluti dauguma profesinį brandumą pasiekusių medžio apdirbimo amatininkų, pameistrių ir mokinių buvo miestiečiai, t. y. miestų ir miestelių gyventojai, nesuvaržyti kilnojimosi teisės apribojimų. Tiksliai nustatyti, kiek būta valstiečių, yra sunku. Patikimesniu kriterijumi galėtume laikyti nurodytą parapiją, tačiau toks atvejis tik vienas. Per 50 metų stalių meistrų socialinės sudėties kreivė svyravo labai ne daug. 1848 m. čia darbavosi 4 bajorai, 48 miestiečiai (iš kurių 6 piliečiai) ir nė vieno valstiečio. Tarp pameistrių pastebime spartesnių pasikeitimų, kadangi ženkliai padaugėjo bajorų – 13, miestiečių – 48 (18 piliečių), atsirado valstiečių (1 viensėdininkas, 1 laisvas valstietis, 2 baudžiauninkai). Dar ženklesni pokyčiai tarp mokinių, siekiančių išmokti staliaus profesijos paslapčių: dar labiau padaugėjo bajorų – 33, miestiečių – 61 (20 piliečių), išliko valstiečių augimo tendencija – 11 viensėdininkų, 1 laisvas valstietis ir 4 baudžiauninkai. 1848 m. iki 6 narių sumažėjusiame tekintojų ceche 2 meistrai buvo kilę iš bajorų, 2 pameistrai – iš miestiečių, 1 mokinys – iš bajorų ir 1 – iš miestiečių⁷⁶. Ši statistika byloja, kad išryškėjo nauja privilegijuotam luomui priklausančių asmenų stojimo į cechus tendencija.

TURTINĖ PADĖTIS

Nustatyti turtinę meistrų padėtį nėra lengva – trūksta šaltinių arba jie yra fragmentiški, o pagrindiniu kriterijumi, leidžiančiu apytikriai nustatyti amatininko turtinę būklę, galima laikyti nekilnojamoji turtą – namą ar sklypą. 1795 m. duomenimis, kubilių ir tekintojų cechų meistrai neturėjo nuosavo namo, tačiau staliai ir račiai buvo gerokai turtingesni. Iš 44 stalių meistrų 4 turėjo didesnę ar mažesnę nekilnojamoji turtą: Aleksandrui Vedrychovskiui priklausė du namai – naujai pastatytas su 6 dideliais ir vienu mažu kambariu už Totorių vartų (posesija Nr. 840) ir nedidelis dviejų kambarių namas Paplavų priemiestyje (posesija Nr. 1135), Ignui Havrukevičiui priklausė kuklus vieno kambario namelis Antakalnio priemiestyje, Konstantinas Fedanovskis buvo nusipirkęs trečdalį namo (posesija Nr. 490) šalia Bernardinų gatvės. Didžiausią nekilnojamoji turtą – mūrinį namą su 8 dideliais kambariais Spaso ir Latako gatvių sankirtoje (posesija Nr. 114) – valdė Laurynas Karasinskis. Tačiau meistrams mirus likę šeimos nariai dažniausiai nesugebėdavo jo išlaikyti ir būdavo priversti parduoti⁷⁷.

Račių meistrų, disponuojančių nekilnojamoju turtu, procentinis santykis buvo aukščiausias – iš 10 trys turėjo nuosavus namus. Meistro našlė Elžbieta Humova gyveno Vilniaus gatvėje šeimos lėšomis pastatytame name (posesija Nr. 719), o našlė Ona valdė namą (posesija Nr. 717) toje pačioje gatvėje. Savičiaus gatvėje Jurgis Vagneris nusipirko namą (posesija Nr. 81)⁷⁸. Dėl duomenų stokos nepavyko nustatyti, kaip XIX a. I pusėje kito nekilnojamojo turto savininkai. Labiausiai turtiniai skirtumai išryškėjo tarp namų savininkų ir neturinčių nekilnojamojo turto. Sprendžiant pagal tai, kad dauguma meistrų nuomojosi kambarius, rečiau butus ir tik išimtiniais atvejais namus mieste, o dažniausiai priemiesčiuose, galima teigti, kad jų finansiniai ištekliai pernelyg nesiskyrė.

⁷⁵ Vilniaus račių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, l. 490–499.

⁷⁶ Vilniaus cechų amatininkų 1848 m. statistiniai duomenys, *LVIA*, f. 380, ap. 5, b. 207, l. 4.

⁷⁷ V. Drėma, *Vilniaus namai...*, VII knyga, p. 61, 159; V knyga, p. 209; Vilniaus stalių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 316–321; Vilniaus namų 1808 m. sąrašas, *ibid.*, b. 720, l. 3, 15, 24, 28.

⁷⁸ Vilniaus račių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, l. 492–493, 499; V. Drėma, *Vilniaus namai...*, I knyga, Vilnius, 1998, p. 141–142.

MUNICIPALINĖ KARJERA

Amatininkų municipalinę karjerą galima vertinti kaip vieną iš rodiklių, liudijančių cecho užimamą padėtį bendroje cechų hierarchinėje struktūroje ir bendrai miestiečių luome. Ar medžio apdirbimo cechų meistrai turėjo savo atstovus miesto savivaldos struktūrose? Yra žinoma, kad miesto valdymo renkamosiose institucijose šeimininkavo pirkliai ir tik nedaugelis amatininkų sugebėdavo laimėti konkurencines varžytuves. Mūsų žiniomis, tik vieninteliams staliams pavyko nugalėti konkurentus ir užimti svarbias pareigas. 1832–1835 m. dūmos tarėjų sąrašuose aptinkame du stalių meistrus – Joną Šliaką ir J. Rinkevičių. Pastarasis meistras dargi nesėkmingai siekė aukščiausio municipalinės karjeros laiptelio – 1834 m. varžėsi su 4 pirkliais dėl miesto dūmos prezidento pareigybės. J. Šliako, 11 metų ištarnavusio dūmos tarėju, pavyzdys liudijo, kad tik atskiri amatininkai galėjo sėkmingai konkuruoti su pirkliais⁷⁹.

Medžio apdirbimo cechų meistrams užimti municipalines pareigybes labiausiai trukdė tai, kad dauguma jų neatitiko kandidatams keliamo pagrindinio reikalavimo – disponuoti nekilnojamuoju turtu. Kita vertus, turintys ambicijų užimti svarbias pareigas meistrai privalėjo turėti bent minimalaus išsilavinimo pagrindus, t. y. mokėti skaityti ir rašyti. Bėlika pridurti, kad XIX a. viduryje stalius Pranciškus Vertošinskis buvo išrinktas Vilniaus amatų valdybos galva⁸⁰.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Medžio apdirbimo gamybos cechų valdymo struktūra, profesinis mokymosi modelis bei religinis gyvenimas naujos politinės konjunktūros sąlygomis išliko beveik nepakitęs, o Rusijos cechų administravimo tvarkos elementai tik palaipsniui buvo įgyvendinami praktinėje veikloje. Didžiausios permainos išryškėjo korporacinės amatininkų organizacijos gamybinėje sferoje, kadangi palaipsniui prarandant monopolisto teises derėjo prisitaikyti prie vis labiau aštrėjančios konkurencijos.

Profesinių dinastijų nebuvimas, menkai išplėtoti giminystės ryšiai bei didelis atvykėlių meistrų procentas, pagaliau vis labiau ryškėjanti miestiečių luomui nepriklaususių asmenų stojimo į cechus tendencija liudija, kad į cechus atėjo nariai, neturėję tiesioginių ryšių su buvusiais meistrais ir pameistrais. Geriausiai prisitaikyti ir ginti korporacinės organizacijos narių profesinius interesus pavyko stalių cechui, tuo tarpu kubilių, račių, o ypač tekin-tojų cechas, per 50 metų nesugebėjo savęs reprezentuoti miesto savivaldos institucijų lygiu, padidinti narių skaičių, taip pat išplėtoti ūkinės veiklos, todėl jų negalime priskirti mieste vyraujančių cechų grupei.

Gauta 2008 01 10
Parengta 2008 03 04

⁷⁹ Vilniaus miesto dūmos prezidentų ir tarėjų 1808–1843 m. sąrašas, *ibid.*, f. 937, ap. 1, b. 1679, l. 5–9; 1834 m. į 8 tarėjų vietas pretendavo 17 kandidatų, Vilniaus miesto dūmos 1834 12 17 kandidatų sąrašas, *ibid.*, b. 1685, l. 290–293.

⁸⁰ Vilniaus stalių cecho 1845 m. finansinės veiklos dokumentai, *ibid.*, f. 965, ap. 1, b. 17, l. 4.

VIRGILIJUS PUGAČIAUSKAS

“Christian” woodworking guilds in Vilnius (the second half of the 19th century): the structure, mode of production, and collective biography

Summary

During 1795–1850, the privileges and statutes issued by the rulers of Poland and grand dukes of Lithuania, as well as traditions and certain provisions of the Russian guild law still regulated the organizational structure, intercommunion, religious and social life of the Vilnius “Christian” woodworking guilds (i. e. joiners, coopers, wheelwrights, turners). The most important among the aforementioned guilds was the guild of joiners, which had the greatest membership, would be commissioned by large state enterprises, and was producing a wide range of goods, including furniture, doors, windows, coffins, etc. The other guilds were incapable to come up to the guild of joiners either in number of members or in wealth, and the narrowness of their specialization was a known feature. The guilds remained the most relevant producers in the inner city market, but they experienced a strong rivalry from the side of non-guild craftsmen and hucksters (Jews and peasants) offering goods produced in province, and from the side of masters of the Jewish joiners-cabinetmakers’ guild (in the case of joiners).

Masters of woodworking guilds used to marry after reaching a mature age (30–40), while wives on the average were 10 years younger, and families were not large, most often 4 or 5 persons. From the point of geographical origin, a rapid decline of the number of foreign masters (i. e. newcomers from various German lands, Prussia in particular, and Polish cities) can be observed, despite the fact that in the late eighteenth century they constituted a potential majority. Dynamic changes were not characteristic of the social status of members of the guilds, because citizenry remained the main source of origin of masters, although the number of disciples of noblemen and peasant origin gradually began to increase.

Property differentiation among masters did exist, but the owners of realty in cities comprised a minority: according to the data of 1795, there were 30 per cent of wheelwrights, 9 per cent of joiners, as coopers and turners did not own a house or site at all. The majority of masters had roughly equal financial capacities and were able just to lease a room (an apartment or house in exceptional cases) within a city, but most often in suburbs. Masters of woodworking guilds were not firmly established in the elective institutions of the city government, because they possessed minimal number of candidates able to meet the requirements (to dispose of realty, to have a primary background) to enter the incumbencies.